

DOI: 10.11649/abs.2018.014

Małgorzata Kasner

Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk

Warszawa

malgorzata.kasner@wp.pl

Z życia zostaje co?...

Prof. dr hab. Algis Kalėda

(2.10.1952 – 11.05.2017)

*Z życia zostaje co? Jedyne światło
Przed którym oczy mrużą się w słoneczny
Czas takiej pory.*

Czesław Miłosz

Notatnik: Bon nad Lemanem

(Brzegi Lemanu)¹

W maju 2017 roku odszedł jeden z najwybitniejszych znawców literatury polskiej na Litwie, badacz polsko-litewskich związków kulturowych, lituanista, tłumacz, krytyk literacki i pedagog – Profesor Algis Kalėda. Ten wybitny komparatysta, historyk i teoretyk literatury od 1977 roku był związany z wileńskim Instytutem Literatury Litewskiej i Folkloru (do roku 1990 Instytut Języka Litewskiego i Literatury Litewskiej), w którym w latach 2001–2008 pełnił funkcję dyrektora, a później – profesora w Zakładzie Literatury Współczesnej. Tutaj powstała także jego ostatnia

¹ Miłosz, 2011.

książka, monografia poświęcona twórczości wybitnego litewskiego poety – Kornelijusa Platelisa (Kalėda, 2016).

Dla większości naukowców z Polski, Algis Kalėda był nie tylko znakomitym, otwartym na współpracę polsko-litewską, literaturoznawcą litewskim, ale także – a może przede wszystkim – zawsze gotowym do pomocy i współpracy kolegą. Polscy lituanieści (także autorka tego wspomnienia), poloniści, miłośnicy Litwy z całego świata, zawsze mogli liczyć na jego wsparcie, wiedzę i doświadczenie. Współredaktor niniejszego tomu „Acta Baltico-Slavica” – Mindaugas Kvietkauskas – w swoim wspomnieniu dedykowanym Profesorowi w następujący sposób opisał swoje pierwsze spotkanie z Algisem Kalėdą:

Na drugim roku lituanistyki Uniwersytetu Wileńskiego razem z moim przyjacielem językoznawcą Jurgisem Pakerysem zdecydowaliśmy, że chcemy nauczyć się polskiego. Pod wpływem impulsu poszliśmy do Katedry Filologii Polskiej, by zapytać, jak moglibyśmy zacząć naukę. Tam właśnie po raz pierwszy spotkaliśmy profesora Algisa. Siedział w swoim gabinecie przy biurku. Kiedy usłyszał po co przyszliśmy, uśmiechnął się serdecznie i nic nie odpowiedział. Potem wstał i po prostu nas objął (Kvietkauskas, 2017)².

Tak „po prostu” Profesor Algis Kalėda przygarniał każdego, kto z pasją oddawał się studiom lituanistyczno-polonistycznym. Na początku był dla adeptów najważniejszym drogowskazem, a później wraz z osobistym rozwojem i doświadczeniem – niepodważalnym punktem odniesienia.

Algis Kalėda pochodził z okolic Druskiennik (wieś Mašnyčios), a jego życie prywatne i zawodowe związało go z Wilnem, Krakowem i Warszawą. W latach 1970–1972 rozpoczął studia lituanistyczne na ówczesnym Państwowym Uniwersytecie Wileńskim im. V. Kapsukas-Mickevičiusa (dzisiejszy Uniwersytet Wileński). Ich kontynuacją był wyjazd do Krakowa, gdzie ciekawy świata, prawie nieznający języka polskiego Litwin, rozpoczął studia polonistyczne na Uniwersytecie Jagiellońskim (1972–1977). Nadzwyczajne miejsce Krakowa i Uniwersytetu Jagiellońskiego w życiu zawodowym i rodzinnym Algisa Kalėdy, z Krakowa pochodziła pierwsza żona Profesora, śp. Barbara Kalėda z domu Brzezińska (1952–2004), absolwentka UJ, dziennikarka i tłumaczka, miało także wymiar symboliczny: przestrzeni uobecniającej historyczno-kulturowe tradycje Rzeczypospolitej Wielu Narodów. Przyświecająca Algisowi Kalėdzie idea wspólnoty kulturowej, zaowocowała licznymi pracami naukowymi oraz działaniami na rzecz budowy porozumienia polsko-litewskiego. Po uzyskaniu przez Litwę niepodległości (1990) otworzyły się nowe horyzonty badań polonistyczno-lituanistycznych. Na podstawie międzypaństwowej umowy polsko-litewskiej jesienią 1993 roku na Uniwersytecie Wileńskim została utworzona Katedra Filologii Polskiej

² Przekład z języka litewskiego – M.K.

(od 2007 roku Centrum Polonistyczne Uniwersytetu Wileńskiego), której pierwszym i wieloletnim kierownikiem był Algis Kalėda (1993–2007; 2012–2016).

W Litewskiej SRR od końca lat 50. XX wieku polonistyka była kierunkiem nauczycielskim w ówczesnym Państwowym Wileńskim Instytucie Pedagogicznym (od roku 2018 Akademia Edukologiczna zintegrowana z Uniwersytetem Witolda Wielkiego w Kownie), adresowanym głównie do absolwentów szkół polskich. Otwarcie kierunku filologii polskiej dla wszystkich zainteresowanych językiem i kulturą polską, bez względu na znajomość języka, było wydarzeniem tak ważnym, jak powołanie w 1990 roku Katedry Filologii Litewskiej na Uniwersytecie Warszawskim (nb. na mocy tej samej dwustronnej umowy polsko-litewskiej; więcej Smułkowa, 1990). Było także odtworzeniem zerwanej ciągłości i kontynuacją znakomitej tradycji polonistycznej Uniwersytetu Wileńskiego – międzywojennego Uniwersytetu Stefana Batorego i jego wybitnej kadry profesorskiej, m.in. Konrada Górskiego, Manfreda Kridla, Stanisława Pigionia oraz ich uczniów zasilających kadrę naukową powojennych uniwersytetów polskich (m.in. Czesław Zgorzelski, Halina Turska, Irena Sławińska, Maria Renata Mayenowa). Tę zobowiązującą tradycję przez wiele lat pracy na Uniwersytecie Wileńskim rozwijał i wzbogacał zespół dydaktyczno-naukowy pod kierunkiem Profesora Algisa Kalėdy.

Prof. dr hab. Tadeusz Bujnicki (obecnie Wydział „Artes Liberales” Uniwersytetu Warszawskiego) został zaproszony do objęcia stanowiska profesora wizytującego w Katedrze Filologii Polskiej Uniwersytetu Wileńskiego w 1993 roku. Ten czas wspominał następująco:

Mało kto dziś pamięta, jak rodziła się ta nowa wileńska polonistyka. Jej powstanie wiązało się ściśle z inicjatywą Jerzego Giedroycia, dla którego istnienie tego typu studiów humanistycznych w Wilnie było kluczowe nie tylko ze względu na profil uczelni, ale też z uwagi na potrzebę społeczno-kulturową i polityczną. Był trzeci rok po odzyskaniu przez Litwę niepodległości. Stosunki między Litwinami a polską mniejszością nie układały się wówczas najlepiej [...]. Giedroyc uważał, iż elementem „rozbrajającym” owe napięcia winna się stać „otwarta” – również na studentów nie-Polaków – uniwersytecka polonistyka (Bujnicki, 2017, ss. 255–256).

Od chwili swojego powstania Katedra Filologii Polskiej Uniwersytetu Wileńskiego pełniła rolę ośrodka polonistycznego kształcącego nie tylko przyszłych polonistów o szeroko rozumianych kompetencjach kulturowych (absolwentów szkół polskich, litewskich i rosyjskich), ale także dzięki codziennej aktywności całej kadry naukowej oraz profesorów wizytujących (m.in. z Uniwersytetu Warszawskiego, Uniwersytetu Jagiellońskiego, Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Instytutu Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk) budowała pozytywny i atrakcyjny wizerunek Polski, jej języka i kultury. O intensywności i wysokim poziomie naukowym tych działań świadczą międzynarodowe konferencje i seminaria organizowane przez Katedrę

Filologii Polskiej (Centrum Polonistyczne), m.in. „Vilnius ir romantizmo kontekstai / Wileńskie konteksty romantyczne” (Wilno 1994), „Międzywojenna poezja wileńska. Środowisko i twórczość” (Wilno 1999), „Wilno literackie na styku kultur” (Wilno 2002), „Polonistica Vilnensis: paradygmaty rozwoju” (Wilno 2003), „Europejskość Ojczyzn. Litewsko-polskie związki literackie, kulturowe i językowe” (Wilno 2008).

Energia i zaangażowanie Profesora Algisa Kalėdy przyciągały i inspirowały nie tylko młode pokolenie studentów i badaczy, ale także uznanych i cenionych przedstawicieli nauki i kultury. W progach Katedry Filologii Polskiej gościł także noblista Czesław Miłosz, którego utwory na język litewski tłumaczył Algis Kalėda. Dzisiaj wileńska polonistka, która jest swoistym dziedzictwem Algisa Kalėdy, pozostaje ważnym ośrodkiem badawczym i dydaktycznym na mapie zagranicznych studiów polonistycznych.

Działalność pedagogiczna łączyła Algisa Kalėdę nie tylko z Uniwersytetem Wileńskim (od 1984 roku), ale także w latach 1982–1984 z Wileńskim Instytutem Pedagogicznym (od roku 2018 Akademia Edukologiczna, Uniwersytet Witolda Wielkiego w Kownie) oraz z Uniwersytetem Warszawskim (1991–1993). Tutaj Profesor Algis Kalėda współtworzył powołaną w 1990 roku na Wydziale Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego Katedrę Filologii Bałtyckiej. Przez wiele kolejnych lat współpracował z UW z perspektywy wileńskiej, pełniąc rolę opiekuna naukowego magistrantów i doktorantów z Warszawy (w tym gronie znalazła się także autorka tego wspomnienia). W 2014 roku polonistyczny i polonistyczno-lituanistyczny dorobek pedagogiczny Algisa Kalėdy został uhonorowany Nagrodą Polonicum, przyznawaną od 2006 roku przez kapitułę Nagrody Centrum Polonicum Uniwersytetu Warszawskiego za wybitne osiągnięcia w krzewieniu kultury polskiej i języka polskiego za granicą.

Wielki szacunek budzi także ogromny dorobek badawczy Profesora Algisa Kalėdy z zakresu teorii literatury litewskiej, historii literatury polskiej i litewskiej, komparatystryki. To kilkadziesiąt artykułów naukowych, recenzji, kilkanaście monografii w języku litewskim, polskim i angielskim. Między innymi: *Komizmas tarybinėje lietuvių prozoje* (Komizm w litewskiej prozie radzieckiej, 1984), *Adomas Mickevičius* (Adam Mickiewicz, 1985), *Echoes of Years* (1988), *Romano struktūros matmenys* (Aspekty struktury powieści, 1996), *Dzieje literatury litewskiej 1918–2000* (2003), *Lietuvių-lenkų kalbų žodynas / Słownik litewsko-polski* (1991, 2008; wspólnie z Barbarą Kalėdienė i Mariją Niedzwiecką) oraz *Litwo, matko nasza miła... Antologia literatury polskiej o Litwie* (1996; wspólnie z Reginą Kożeniauskienė i Mariją Niedzwiecką), *Pokario lietuvių literatūra* (Powojenna literatura litewska, 1998), *Od M do M. Szkice o literaturze polskiej i litewskiej* (2005), *Mitų ir poezijos žemė: Lietuva lenkų literatūroje: monografija* (Ziemia mitów i poezji: Litwa w literaturze polskiej: monografia, 2011), *Ieškant poetinės Vilniaus tapatybės* (W poszukiwaniu poetyckiej tożsamości Wilna, 2016; po litewsku, polsku i angielsku), *Kornelijaus Platelio kūrybos kontekstai: arba tarp Dioniso ir Apolono: monografija* (Konteksty twórczości Kornelijusa Platelisa: albo między

Dionizosem i Apollem: monografia, 2016). Profesor Algis Kalėda był także autorem haseł z zakresu historii i teorii literatury w litewskiej encyklopedii powszechnej, a także członkiem rady redakcyjnej serii wydawniczej „Lietuvių literatūros lobynas” (Skarbiec Literatury Litewskiej).

Umiłowanie literatury polskiej i języka litewskiego odzwierciedla działalność przekładowa Algisa Kalėdy. To dzięki jego talentowi litewscy czytelnicy mogą czytać w ojczystym języku utwory Czesława Miłosza: *Dolinę Issy* (*Isos slėnis*, 1991, 2001, 2011), *Szukanie ojczyzny* (*Tėvynės ieškojimas*, 1995, 2011), *Wiersze wybrane* (*Rinktiniai eilėraščiai*, 1997, 2011), wiersze Wisławy Szymborskiej, nowele i opowiadania Sławomira Mrożka, Stanisława Lema, Witolda Gombrowicza, Brunona Schulza zamieszczone w zbiorze *Lenkų novelės* (*Nowele polskie*, 1989). Od 1987 roku Algis Kalėda aktywnie uczestniczył w działalności Związku Pisarzy Litewskich. Po jego śmierci przewodniczący Związku, wybitny poeta i tłumacz Antanas A. Jonynas powiedział:

[Algis Kalėda] był jednym z najwybitniejszych literaturoznawców, tłumaczy, jego przekłady Wisławy Szymborskiej, Czesława Miłosza są bardzo ważne. Nieocenione są jego zasługi w budowaniu kontaktów z Polakami (Jačauskas, 2017)³.

Profesor Algis Kalėda świetnie rozumiał złożoność relacji polsko-litewskich i emocji im towarzyszących, dlatego tak ważne były jego codzienne działania na rzecz pojednania i porozumienia Litwinów i Polaków. W jednym z wywiadów dla wileńskiego Radia znad Wilii podkreślał znaczenie codziennych działań naukowców, literatów, ludzi kultury:

W niesnaskach sąsiedzkich o wiele większy głos należy się humanistom, ludziom kultury. Ich działalność jest bardzo potrzebna w tych naszych dość surowych czasach, kiedy wiemy o zagrożeniach ze strony różnych niesąsiedzko nastawionych państw (Kozicz, 2014).

W 1999 roku został odznaczony Krzyżem Oficerskim Orderu Zasługi Rzeczypospolitej Polskiej, a w 2006 roku za swoją aktywność otrzymał Nagrodę Obojga Narodów przyznaną przez Polsko-Litewskie Zgromadzenie Parlamentarne.

Profesor Algis Kalėda pozostawił nie tylko wybitny i inspirujący dorobek naukowy, ale także kulturowy etos „człowieka pogranicza”, o którym to Krzysztof Czyżewski pisał:

[...] na wielokulturowych obszarach należących ongiś do jagiellońskiej Rzeczypospolitej słowo „pogranicze” określa nie tylko miejsce, także pewien etos i tradycję. O tym, jak były one rozumiane, najlepiej świadczy zwrot „człowiek pogranicza”, odnoszący się do osoby tolerancyjnej, często o splątanych korzeniach rodzinnych, którą cechowały empatia, krytyczny patriotyzm, odporność na narodowe fobie, biegłość w językach, ciekawość innego i, połączona z otwartością na świat, miłość do swojej małej ojczyzny (Czyżewski, 2008, s. 14).

³ Przekład z języka litewskiego – M.K.

W duchu tolerancji i szacunku Algis Kalėda zachęcał Polaków i Litwinów do poszukiwania tego, co łączy, podejmowania prób rozumienia tego, co dzieli, doceniania wartości przeszłości dla budowania stabilnej i trwałej przyszłości. Było to szczególnie widoczne w jego pracy uniwersyteckiej, którą z podziwem wspominają uczniowie i koledzy. Doc. dr Irena Fedorowicz wieloletnia wykładowczyni Katedry Filologii Polskiej (Centrum Polonistycznego) powiedziała:

W relacjach służbowo-towarzyskich był wyjątkowo serdecznym i tolerancyjnym człowiekiem. Wśród pracowników Katedry Filologii Polskiej był on jedynym Litwinem, ale zawsze z nami rozmawiał wyłącznie po polsku. Był bezpośredni i gościnny wobec wszystkich, którzy nas odwiedzali (Jurgilewiczute, 2017).

W 2017 roku Instytut Literatury Litewskiej i Folkloru w Wilnie oraz najbliższa rodzina Profesora ustanowili Nagrodę im. Algisa Kalėdy. Jej celem jest uhonorowanie osób aktywnie upowszechniających w Polsce litewskie dziedzictwo kulturowe, polsko-litewskie związki literackie, literaturę i kulturę litewską. Pierwszą laureatką Nagrody im. Algisa Kalėdy została dr Beata Kalėba, założycielka Pracowni Kultury Litwy Uniwersytetu Jagiellońskiego, literaturoznawczyni, komparatystka, tłumaczka z języka litewskiego, aktywnie działająca na rzecz współpracy polsko-litewskiej.

Tak oto: „Co jest wymówione, wzmacnia się. // Co nie jest wymówione, zmierza do nieistnienia” (Miłosz, 2011, s. 704).

Profesor Algis Kalėda. Fot. Marian Paluszkiwicz, Wilno

Bibliografia

- Baliutyte, E. (2018). Algis Kalėda. Pobrano 2 lipca 2018, z <https://www.vle.lt/Straipsnis/Kaleda-36476>
- Bujnicki, T. (2017). Algis Kaleda (2 października 1952 – 11 maja 2017). *Pamiętnik Literacki*, 2017(3), 255–260.
- Czyżewski, K. (2008). *Linia powrotu: Zapiski z pogranicza*. Sejny: Pogranicze.
- Jačasukas, I. (2017, maj 11). Mirė literatūrologas, vertėjas A. Kalėda. *Diena.lt*. Pobrano 11 września 2018, z <http://www.diena.lt/naujienos/laisvalaikis-ir-kultura/kultura/mire-literaturologas-vertejas-kaleda-811253>
- Jurgilewiczute, D. (2017, czerwiec 16). O Mistrzu, nauczycielu i przyjacielu: In memoriam Profesora Algisa Kalėdy. *Kurier Wileński*. Pobrano 11 września 2018, z <http://kurierwilenski.lt/2017/06/16/o-mistrzu-nauczycielu-i-przyjacielu-in-memori-iam-profesora-algisa-kaledy/>
- Kalėda, A. (2016). *Kornelijaus Platelio kūrybos kontekstai arba tarp Dioniso ir Apolono*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Kozicz, M. (2014, lipiec 10). Algis Kalėda: W pokonaniu niesnasek polsko-litewskich większa rola nalezy się humanistom. *ZW.lt*. Pobrano 11 września 2018, z <http://zw.lt/wilno-wilenszczyzna/algis-kaleda-w-pokonaniu-niesnasek-polsko-litewskich-wieksza-rola-nalezy-sie-humanistom/>
- Kvietkauskas, M. (2017, maj 19). Tarpininką palydint. *Literatūra ir menas*, 2017(3616). Pobrano 2 lipca 2018, z <http://literaturairmenas.lt/2017-05-19-nr-3616/4005-in-memori-iam-algiui-kaledai/6140-mindaugas-kvietkauskas-tarpininka-palydint>
- Miłosz, C. (2011). Czytając japońskiego poetę Issa (1762–1826). W C. Miłosz, *Wiersze wszystkie*. Kraków: SIW Znak.
- Smułkowa, E. (1990). Lituaniastyka na Uniwersytecie Warszawskim. *Lithuania*, 1990(1), 62–65.

Z życia zostaje co?...
Prof. dr hab. Algis Kalėda
(2.10.1952 – 11.05.2017)

Streszczenie

Artykuł został poświęcony pamięci Profesora Algisa Kalėdy – wybitnego litewskiego badacza: polonisty i lituanisty, komparatysty, tłumacza, w pierwszą rocznicę śmierci. Profesor Algis Kalėda przez długie lata był związany z litewskimi (m.in. wileńskim Instytutem Literatury Litewskiej i Folkloru, Centrum Polonistycznym Uniwersytetu Wileńskiego, Wileńskim Instytutem Pedagogicznym) i polskimi instytucjami naukowymi (Uniwersytetem Warszawskim i tamtejszą lituanistyką, Uniwersytetem

Jagiellońskim, Uniwersytetem im. Adama Mickiewicza w Poznaniu). Współpracował z wybitnymi naukowcami z całego świata. Profesor Algis Kalėda pozostawił wybitną spuściznę badawczą oraz znakomite przekłady literatury polskiej na język litewski (m.in. Czesława Miłosza, Wisławy Szymborskiej, Stanisława Lema). Tytuł artykułu *Z życia zostaje co?...* jest cytatem z wiersza Czesława Miłosza *Notatnik: Bon nad Lemanem (Brzegi Lemanu)*.

Słowa kluczowe: Algis Kalėda; historia literatury litewskiej; komparatystyka litewska; tłumaczenia literatury polskiej na język litewski; Centrum Polonistyczne Uniwersytetu Wileńskiego; stosunki polsko-litewskie

“What remains of life?...”

Prof. Dr hab. Algis Kalėda (2.10.1952 – 11.05.2017)

Abstract

This article is devoted to Professor Algis Kalėda, a renowned Lithuanian literary scholar, specialist in Polish literature and Lithuanian comparative literary studies, and a prominent translator of Polish literature. Over the years he worked at scholarly institutions in Lithuania (including the Institute of Lithuanian Literature and Folklore, Vilnius University Centre of Polish Studies, Vilnius Pedagogical Institute) and Poland (including Warsaw University, Jagiellonian University, Adam Mickiewicz University in Poznań). He collaborated with leading researchers from all over the world. Professor Kalėda left us the great legacy of his scholarly works and literary translations (from such authors as Czesław Miłosz, Wisława Szymborska and Stanisław Lem). The title of the article, “What remains of life?...”, is a quote from Czesław Miłosz’s poem “Notatnik: Bon nad Lemanem”, translated into English by George (György) Gömöri and Clive Wilmer: “From a Notebook: Bon on Lake Geneva”, *Poetry Nation Review* 9, Vol. 6 No. 1, September–October 1979, https://www.pnreview.co.uk/cgi-bin/scribe?item_id=6270

Keywords: Algis Kalėda; Lithuanian literature; Lithuanian comparative literary studies; Polish literature in Lithuanian; Centre of Polish Studies at Vilnius University; Polish-Lithuanian relations

Dr Małgorzata Kasner, PhD in Literature, Lithuanist, Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences, Warsaw; PhD thesis – 1999, University of Warsaw; author of the first monograph of the Lithuanian poet Juozas Adomavičius-Kėkštas and several scholarly articles, essays and reviews; she conducts extensive research on memory culture and issues of urban memory (the case of modern Vilnius).

Bibliography (selected): *Juozas Kėkštas – paribio poetas* [Juozas Kėkštas: Poet of the borderland], Vilnius 2002; Po co lituanistom “Kresy”? [Are the Eastern Borderlands (“Kresy”) necessary in research on Lithuania?], *Prace Filologiczne* vol. 55, Warszawa (Warsaw) 2008, 131–142; Wilno na przełomie XX/XXI wieku: pamięć i współczesność (na podstawie wybranych esejów Cz. Miłosza, T. Venclovy i V. Daunysa) [Vilnius at the turn of the 21st century: Memory and the present day (on the basis of selected Miłosz’s, Venclova’s and Daunys’ essays)], *Acta litteraria comparativa* vol. 4, Vilnius 2009, 194–205; Wilno – na pograniczu pamięci. Kilka uwag o badaniu pamięci na pograniczu [Vilna – in the borderland of memories: Some remarks on the problem of memory in a borderland], *Homo Historicus* 2009, Vilnius 2010, 387–395; O metodologii badań kultury pamięci miasta postsocjalistycznego (na przykładzie współczesnego Wilna) [On the methodology of research on the culture of memory of the post-socialist city (the example of contemporary Vilnius)], *Slavistica Vilnensis* 62, Vilnius 2017, 277–290. A review of: Mačiulis, D., & Staliūnas, D., *Vilnius – Lietuvos sostinė: problema tautinės valstybės projekte (XIX a. pabaiga – 1940 m.)*, *Acta Baltico-Slavica* 41, Warszawa (Warsaw) 2017, 331–341.

Correspondence: Małgorzata Kasner, Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences, Warsaw, e-mail: malgorzata.kasner@wp.pl

Support of the work: The study was conducted at the author’s own expense.

Competing interests: Małgorzata Kasner is one of the Editors-in-Charge of this volume of the journal.